

חותר

גיליון מס' 22-23

אוניברסיטת תל אביב
הפקולטה לאמנויות
ע"ש ילונדה ודוד כץ

נעורים, זקנה ועוני באמנויות

בסיוע הקרן למימון כתב-העת "מותר"
לזכרה של רזזה למפלץ-פיקהולץ
נולדה ב-1922 בשטוטגרט, גרמניה
עלתה ארצה ב-1940, נפטרה ב-1995

אהבה ועסקה באמנויות כל חייה.

לזכרה של פרופ' נורית כנען-קדר (1938-2015),
מורה וחוקרת נערצת, אוהבת האמנויות.

עורכת ראשית (1993-2015):
פרופ' נורית כנען-קדר

עורך:
ד"ר גיל פישהוף

מערכת:
פרופ' שי בורשטין
פרופ' אהובה בלקין
פרופ' אשר עובדיה
פרופ' אלי רוזיק

עריכה לשונית:
יורם ורטה

עיצוב, עריכה גרפית וביצוע:
מיכל סמו־קובץ, יעל ביבר
(המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל־אביב)

תצלום העטיפה הקדמית:
צלחת חמר עם רקמה בדווית,
עבודתה של האומנית הבדווית זינב ג'רביה, שגב שלום.
באדיבות פרופ' נורית כנען-קדר.

הדפסה:
סדר צלם

כתובת המערכת:
הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כץ
אוניברסיטת תל־אביב
רמת־אביב 6997801, תל־אביב
טל' 03-6409487, פקס' 03-6409482

נעורים, זקנה ועוני באמנויות

גיל פישהוף

בגיליון זה מופיעים מאמרים בעקבות הרצאות אשר נישאו בשני כנסי מותר – מספר 22 (2013), אשר הוקדש לנושא "נעורים וזקנה באמנויות", ומספר 23 (2014), אשר הוקדש לנושא "העוני כמציאות וכמשל ודימויי באמנויות". נושאים אלו הם, מובן, אוניברסאליים, וכך תוכן החוברות עוסק בשאלות של ייצוג העוני למן האמנות הפרסית ועד לתיאורי מלקטי הפסולת של פרברי ריו דה ז'נירו, ולמן היחס אל הנעורים בקולנוע הישראלי ועד ליחסים בין דיוויד הוקני למוזה שלו, סיליה בירטוול, בעודה הולכת ומזדקנת. בכך חוברת זו מבטאת את אחת ממטרותיו של כתב העת, והיא התבוננות על אמנות מתוך ראייה משווה, אוניברסאלית, המבקשת ללמוד את תפישותיה של השפה החזותית מתוך ראייה רחבה, ואינטרדיסציפלינרית. אף על פי שנושאי הנעורים, הזקנה והעוני עומדים כל אחד בפני עצמו, קווים רבים מחברים ביניהם – החל מתופעות של גילנות (אייג'ז) המביאות לעוני גובר עם ההזדקנות, ודרך היבטים מגדריים. לכן, קיבוץ ההרצאות משני כנסים אלו לכדי גיליון אחד, יכול לאפשר, כך אני מקווה, התבוננות מורכבת יותר על כל אחד מן הנושאים, ועל הקשרים ביניהם.

תוך כדי עבודת העריכה של גיליון זה, הלכה לעולמה פרופ' נורית כנען-קדר, אשר יזמה והקימה את כתב העת מותר ועמדה בראשו כעורכת הראשית מראשיתו. תפישותיה הייחודיות ופורצות הדרך של נורית בדבר האמנויות והשפה האמנותית התוו את דרכו ואת נושאי של כתב העת לאורך השנים, וסייעו להפוך אותו למרכזי בנוף הכתיבה בעברית על אמנויות. נורית תחסר לכל העוסקים במלאכת מותר, כמו גם בנוף חקר התרבות והאמנות בארץ בכלל. אנו נעשה כל מאמץ להמשיך את מפעל כתב העת מותר והכנסים המלווים אותו ברוחה של נורית.

בראשיתו של גיליון זה, המוקדש לזכרה של נורית כנען-קדר, בחרנו לכלול את רשימת מחקריה הרבים והמגוונים, כמו גם תיאור של מפעלה האקדמי הנרחב.

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כץ

כנס מותר 22: נעורים וזקנה באמנויות

ימים שלישי ורביעי, כ"ה-כ"ו בשבט, תשע"ג,
5-6 בפברואר 2013

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כץ

כנס מותר 23: העוני כמציאות וכמשל ודימויו באמנויות

ימים שלישי ורביעי, ד-ה באדר א, תשע"ד,
4-5 בפברואר 2014

תוכן העניינים

7	<u>פרופ' נורית כנען-קדר (1938-2015)</u> גיל פישהוף
11	<u>פרופ' נורית כנען-קדר: רשימת פרסומים</u> גיל פישהוף
17	<u>התנערות ממנעמי החיים כסמל של שלטון צודק – סולטאן חוסין באיקארא והצופים</u> תאופיק דעאדלה
25	<u>אביב חייהם: גוף ונרטיב נעורים בקולנוע הישראלי</u> דוד לוין
35	<u>עוני וקרנבל: ביקורת חתרנית בסדרה "תמונות זבל" של ויק מוניז</u> דליה בכר
45	<u>איפה תגורי – העוני בעיני משוררות ישראליות כפי שמשתקף בשירי האנתולוגיה "מלכה עירומה"</u> דורית ויסמן
53	<u>על נעורים, זקנה והמתחולל ביניהם: התבוננות בדימויי וייצוגיי נעורים וזקנה במחול</u> מיכל הובר רוטשילד
63	<u>הגירה, פליטות ועוני כגורם מעצב בחייהם וביצירתם של שלושה מחזאים יקים בארץ-ישראל –</u> סמי גרונמן, מקס צווייג ומרטין רוטט תום לוי
69	<u>גונדולה שחורה כארון מתים: "מוות בוונציה" למאן ולוויסקונטי</u> גגה דוכובני-תמיר
85	<u>"האם מתכננים שונאים עניים?": הקצאות תכנון בין צפון ודרום תל-אביב-יפו</u> טליה מרגלית ואפרת ורטש
97	<u>"לעולם אל תאמרי שאת לא רעבה": דימויים של התמודדות עם רעב בשואה כביטוי לעוני,</u> אידיאולוגיה פמיניסטית וזיכרון בין-דורי ביצירת נשים עכשוויות מור פרסיאדו
111	<u>האם מוזה יכולה להזדקן? לשאלת דמות המוזה העכשווית – היחסים בין סיליה בירטוול ודיוויד הוקני</u> ערגה הלר

פרופ' נורית כנען-קדר (1938-2015)

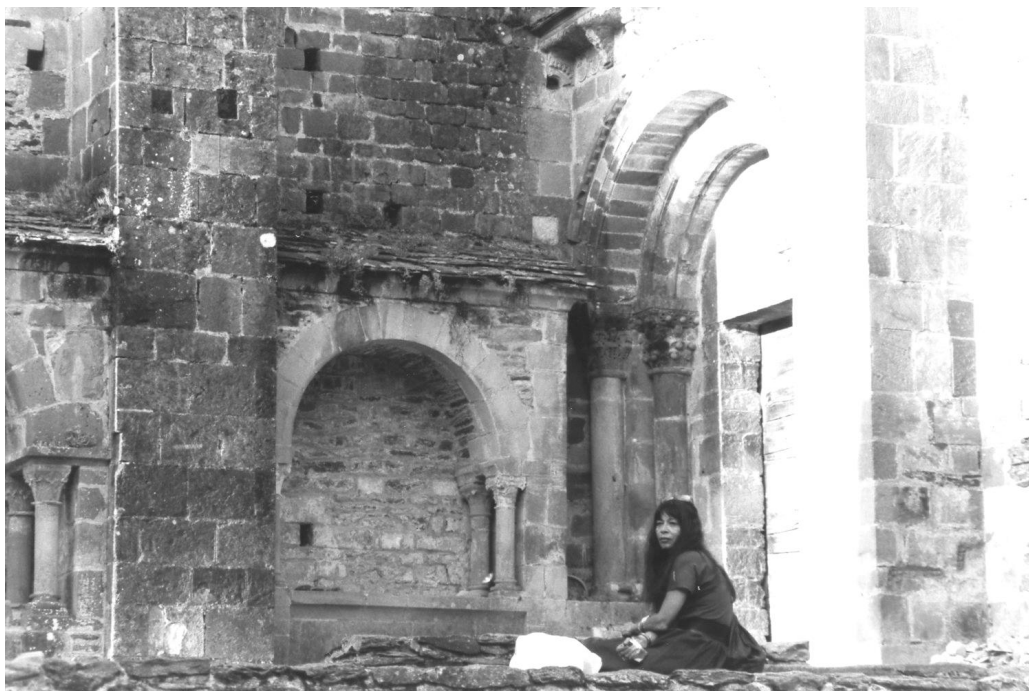
גיל פישהוף

לתולדות האמנות בפקולטה, והעמידה דורות של תלמידים אשר רבים מהם ממשיכים את דרכה במחקר אמנות ימי הביניים באוניברסיטאות ובמוסדות השכלה גבוהה אחרים בארץ ובעולם. נורית הייתה היוזמת והמייסדת של כתב העת "מותר" ושל מפעל הכנסים המלווה אותו, ושימשה עורכת ראשית של כתב העת לכל אורך 25 שנות פעילותו, עד למותה.

פרופ' נורית כנען-קדר, מבכירי חוקרי תולדות האמנות בארץ, ומן החוקרות המובילות של אמנות ימי הביניים בעולם, הלכה לעולמה בשלושה בנובמבר 2015, והיא בת 77. פרופ' כנען-קדר הייתה ממניחי היסודות של הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כץ באוניברסיטת ת"א, אשר בראשה עמדה כדקאנית במשך שתי תקופות כהונה, שימשה מספר פעמים כראשת החוג

תמונה 1: באייה (Bayeux), 1983.

תמונה 2: כנסיית סן פואה בקונק (Saint-Foy, Conques), 1986.

1966 בסדרה *Basler Studien zur Kunstgeschichte*, בהוצאת Francke (Bern) המובילה בתחום זה. בשנת 1965 היא שבה ארצה והחלה בפעילותה האקדמית הענפה כחוקרת וכמרצה. בתחילה לימדה בחוג לתולדות האמנות באוניברסיטה העברית בירושלים והייתה מבקרת האמנות של עיתון "הארץ". בשנת 1969 העתיקה את מרכז פעילותה לאוניברסיטת תל-אביב שם הייתה ממקימי החוג החדש לתולדות האמנות וייסדה את המגמה לאמנות ימי הביניים. בשורה של תפקידים הייתה כנען-קדר אישיות מרכזית בתהליך התבססותו ופיתוחו של החוג. היא עיצבה את תכנית הלימוד של החוג ואת אופיו כמוקד מרכזי של פעילות מחקרית, שימשה ראשת החוג במשך שנים רבות, ובמקביל קנתה לעצמה שם כחוקרת אמנות אירופיית וצלבנית מובילה. לאורך שנות השבעים והשמונים הקדישה כנען-קדר מחקרים רבים לסוגיית מקורותיה ומשמעותה של האמנות הצלבנית בארץ ישראל, תוך הדגשת תפקידם של האמנים המקומיים בעיצובה. מאמריה על אדריכלות ופיסול כנסיית הקבר בירושלים ומחקריה בנושא הקתדרלה ע"ש יוחנן המטביל בשומרון (סבסטיה), קתדרלת יעקב הקדוש הארמנית בירושלים, ומבנים צלבניים רבים נוספים, הינם מן המרכזיים בתחום מחקר זה. החל משנות השמונים התמקדה כנען-קדר במחקר של קבוצות השוליים בחברה ותיאורם בפיסול ימי הביניים, נושא שלא נדון עד אז ואשר מחקרה הניח את היסודות ללימודו. לאחר מחקר מקיף בן למעלה מעשור, אשר כלל עבודת תיעוד ראשונית נרחבת, התפרסם ב-1995 ספרה *Marginal Sculpture in Medieval France: Towards the Deciphering of an Enigmatic*

תחומי המחקר, ההוראה והפעילות האקדמית של נורית כנען-קדר היו נרחבים ומגוונים מאוד, וברבים מן התחומים פרצה דרכים חדשות והייתה הראשונה לעסוק בהם. בסקירה קצרה זו אבקש לעמוד על פרקים מרכזיים בחייה ובפעילותה המחקרית והאקדמית. נורית נולדה בשנת 1938 בתל-אביב כבתם של פרופ' ארווין רבאו וציונה לבית קטינסקי-שרתוק. אביה, גינקולוג וסגן מנהל בית החולים מואביט בברלין, עלה ארצה בשנת 1933. פרופסור רבאו, ממייסדי בית החולים בילינסון, ויותר מאוחר של בית החולים תל-השומר, היה שותף מרכזי בהקמת התשתית הרפואית של מדינת ישראל. אמה, ציונה, אשר נולדה בארץ להורים שהיו ממייסדי העיר תל אביב, הייתה פעילה ציונית נלהבת ותיעדה בספריה ובהם "בתל-אביב על החולות" את ראשיתה של העיר. ביתם של ארווין וציונה רבאו שילב בין השכלה הומניסטית רחבה ואהבת אמנות לבין פעילות ומודעות ציונית עמוקה. החיבור בין יסודות אלו - אוניברסליים מחד גיסא ומקומיים מאידך גיסא - יהיה ציר מרכזי בפעילותה האקדמית והתרבותית של נורית כנען-קדר. נורית שירתה בנח"ל, ובמהלך שירותה הייתה מראשוני היאחזות עין-רדיאן בערבה, לימים יוטבתה. בשנת 1958, לאחר שירותה הצבאי, נסעה נורית עם בעלה הראשון גבי כהנסקי (אחר כך כנען) לשווייץ, ולמדה תולדות האמנות וארכיאולוגיה קלאסית באוניברסיטת פריבור, ואחר כך באוניברסיטת באזל. את עבודת הדוקטורט שלה, שעסקה במחזור הציונים בכנסייה הרומנסקית סן-שף (Saint-Chef) בצרפת, כתבה בהנחיית יוזף גנטר, מאבות הדיסציפלינה של תולדות האמנות. מחקרה התפרסם בשנת

תמונה 3: אביב 1993, רמת גן.

בשפה האנגלית *Assaph – Studies in Art History*, אשר השניים שימשו עורכיו. כתב העת היה לאכסניה בינלאומית נכבדת בה משתתפים חוקרים מארצות שונות.

בשנים 1985-1982 שילבה כנען-קדר בין העיוני למעשי כאשר שימשה ראשת המחלקה לאמנות של בצלאל והקימה את כתב העת לאמנות בצלאל.

בשנת 1991 נבחרה כנען-קדר לראשונה לתפקיד דקאן הפקולטה לאמנויות, תפקיד אותו מילאה במשך שתי תקופות כהונה (1991-1996; 2000-2002). בתפקידה זה היא קידמה את התוכניות העיוניות-מחקריות של הפקולטה ונתנה להן משקל מחד, ובמקביל תמכה במסלולי היצירה האמנותיים כאשר היא יוצרת זיקות ביניהם. כן הניחה את היסוד למסורת סדרות הדקאן של הפקולטה, הפתוחות גם לקהל הרחב. הסדרה הראשונה, אשר שיקפה את ההתרחשות בפקולטה, הייתה "חוקר מציג יוצר". כנען-קדר גם הובילה את הקמת ביה"ס לאדריכלות ע"ש דוד עזריאלי (1994), כמו גם את ייסוד התוכנית הבינתחומית ללימוד האמנויות לתואר הראשון (1992-1993), מן המסגרות המובילות בשטח זה בארץ.

כנען-קדר פעלה במשך שנים ארוכות גם במוזיאון ארץ-ישראל בתל-אביב, עמדה בראש ועדת התוכניות שלו ואצרה בו תערוכות פורצות דרך בתחום התרבות החזותית: התערוכה ציפרי גן העדן: מרי בליאן והקרמיקה הארמנית של ירושלים (2000); התערוכה ארץ חפץ: אמנות ועיצוב במתכת בשני העשורים הראשונים למדינה (2005), אשר הוקדשה לתעשיית חפצי החן כמשקפת את תפישותיה של המדינה הצעירה; והתערוכה מעשה צורף (2008), שהוקדשה לתכשיטי בית הצורפים יעקבי

Pictorial Language, אשר היה למחקר יסוד בתחום חקר תיאורי קבוצות השוליים באירופה, והיווה בסיס למחקר בנושא זה מאז ואילך. ההד הנרחב לעבודתה זו הגיע לשיאו בכנס בין-לאומי שהתקיים ב-Metropolitan Museum בניו-יורק בשנת 2006, בו הוזמנה לשאת הרצאה מרכזית.

משנות השמונים ואילך הקדישה כנען-קדר חלק ניכר מפעילותה המחקרית והאקדמית להבנת תפקידן המרכזי של נשים כאמניות וכפטרונות האמנות. כנגד דעות רווחות דאז אודות האופי המוגבל של פטרונות נשית באמנות ימי-הביניים, חשפה כנען-קדר שורה של נשים פטרונות רבות עוצמה כגון הקיסרית הביזנטית תיאודורה, אלאנור מלכת אנגליה ודוכסית אקוויטניה, ומליסנדה מלכת ירושלים הצלבנית. בשורה של מחקרים מרכזיים עסקה כנען-קדר בפועלן של נשים יוצרות גם בעת החדשה, ובהם מחקרה אודות פרידה קאלו, סוזאן ואלאדון, ואמניות ישראליות עכשוויות.

לאורך שנות התשעים פרסמה כנען-קדר שורה של ספרי יסוד בעברית שהפכו לנכסי צאן ברזל, וביניהם *אמנות ימי הביניים - מושגי יסוד* (1990); *האמנות הגותית - בין קתדרלה לעיר* (1995); *דמות האישה באמנות ימי הביניים* (1998). בשנת 2002 פרסמה כנען-קדר את ספרה *תחייתו של הפיסול המונומנטלי באירופה*, מחקר יחיד בשפה העברית המבאר בפני הקורא הישראלי בעיות יסוד בפיסול ימי הביניים. לצד פרסומים אלה, ייסדה כנען-קדר את כתב העת *מותר*, כתב העת האינטרדיסציפלינרי של הפקולטה לאמנויות באוניברסיטת תל אביב המוקדש לדיון אקדמי באמנויות השונות. כמו כן, יחד עם פרופ' אשר עובדיה, ייסדה כנען-קדר את כתב העת

בבד עם מחקרים אלה הקימה כנען־קדר ועמדה בראש קבוצת מחקר אשר עסקה בלימוד, תיעוד וסקירה של האמנות הנוצרית בארץ במאות ה־19 וה־20.

כנען־קדר הייתה מורה נערצת והעמידה דורות של תלמידים, איתם סיירה ללמוד את האמנות באתרה הן ברחבי הארץ, והן בסיורי המחקר אותם הבילה, ושהפכו לשם דבר, אל דרכי עולי הרגל לסנטיאגו דה קומפוסטלה, אל הקתדרלות הגותיות בצרפת ובגרמניה, אל סיציליה הנורמאנית, אל ראוונה ומקומות רבים נוספים. תלמידי המחקר אותם הנחתה לתואר שני ושלישי היו לחוקרים בזכות עצמם בתחומי האמנות הצלבנית, האמנות הגותית בגרמניה, הפיסול הרומנסקי, חקר האמנות הנוצרית בארץ במאות ה־19 וה־20, ואמנות נשים.

נורית הלכה לעולמה מוקפת בבני משפחתה - בן־זוגה פרופ' ב"ז קדר, בניה פרופ' חגי כנען ויונתן כנען, כלותיה ד"ר ורד לב־כנען ודנה כנען, ונכדותיה אילאיל, רננה, תיארה ואריה, אחותה פרופ' יעל קציר ואחיה פרופ' מיכה רבאו. נורית תחסר לעמיתיה הרבים, חבריה בפקולטה לאמנויות, בנוף חקר התרבות והאמנות בארץ, ובראש ובראשונה לתלמידיה ותלמידותיה הרבים והאוהבים, אשר ממנה למדו להתבונן ביצירת האמנות עצמה כבטקסט הניתן לפענוח והמעביר מסר מחוטב בזכות עצמו.

בראשית המדינה. כמו כן הייתה נורית שותפה ליוזמת תערוכת ציורי התקרה אשר קישטו בסוף המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20 בתים ברחבי הארץ, רבים מהם בתי מידות ערביים. כל התערוכות האלו לוו בקטלוגים שהיא חיברה.

בראשית שנות האלפיים הקדישה כנען־קדר מספר מחקרים לתרומתם המרכזית של עולי מרכז אירופה ('הייקים') להנחלת האמנות החזותית בישראל. בהקשר זה חשפה כנען־קדר מסמך נדיר ומרגש - הגדת הקהילה היהודית בברלין משנת 1936 - המבטא בדימוי ובמילה את הלכי הרוח בקהילה עם פרסום חוקי הגזע.

בשנים האחרונות פתחה כנען־קדר שדה מחקר חדש בתחום תולדות האמנות בארץ, והוא יצירתן האומנותית של הקהילות הנוצריות בארץ במאות ה־19 וה־20. ספריה בנושא: *המדונה של שיח הצבר: מסורת וחידוש בציור הנוצרי בארץ במאה ה־19 וה־20* (2009), אשר ראה אור במהדורה אנגלית מורחבת *The Madonna of the Prickly Pear Cactus: Tradition and Innovation in 19th- and 20th-Century Christian Art in the Holy Land* (2010) וכן, *יצירה עלומה: פרקים באמנות הנוצרית בארץ הקודש 1741-1969*, מעמידים מחקר תשתיתי של האדריכלות ומחזורי הציור הנרחבים של הכנסיות הנוצריות הלטיניות, וזאת תוך השוואה למסורות האמנותיות של הכנסיות המזרחיות. בד

פרופ' נורית כנען-קדר: רשימת פרסומים

גיל פישהוף

1965

הביקורות הבאות פורסמו במוסף "תרבות וספרות" של הארץ: "תערוכת הפתיחה של גלריה 'אורית'", 3 בדצמבר; "ציורי סומיי של משה שפט", 3 בדצמבר; "ציורי מנליו גוברטי", 3 בדצמבר; "תערוכת רישומים צרפתיים", 10 בדצמבר; "תערוכת זיכרון לאיקה בראון", 24 בדצמבר.

1966

Die romanischen Wandmalereien der ehemaligen Abteikirche Saint-Chef (Dauphiné), Basler Studien zur Kunstgeschichte, Neue Folge, 7, Bern 1966.

הביקורות הבאות פורסמו במוסף "תרבות וספרות" של הארץ: "אופקים חדשים: תערוכה רטרוספקטיבית", 14 בינואר; "תערוכת 'ארכיטקטורה בישראל'", 21 בינואר; "תערוכתו של צבי טולקובסקי", 21 בינואר; "פול קלא: עולם אמנותי ממושטר וחמור", 18 בפברואר; "תערוכת 'ציור נאיבי'", 25 בפברואר; "תערוכת ברג", 1 במרץ; "אודרי ברגר", 8 באפריל; "היהודה בקון", 8 באפריל; "תומאס קרונה", 8 באפריל; "יעל אבי-יונה גולדפרב", 29 באפריל; "ג'ורג' שמש", 6 במאי; "תערוכה רטרוספקטיבית של ראובן רובין", 20 במאי; "אוסף ג'וסף הייזן", 6 ביוני; "ה'טורומאכיה' וה'קפריצ'יוס' לגויא", 1 ביולי; "נפתלי בזם", 5 באוקטובר; "ציורי רפאל", 5 באוקטובר; "פסלי הנרי מור", 7 באוקטובר; "מרטיין יונש", 11 בנובמבר.

1968

הביקורות הבאות פורסמו במוסף "תרבות וספרות" של הארץ: "מבוא לאמנות הרנסאנס, לפרופ' מ. ברש", 23 באוגוסט.

1969

הביקורות הבאות פורסמו במוסף "תרבות וספרות" של הארץ: "דיאלוג של כל אדם עם מותו", 22 במאי; "חדר הרוקוקו - נכס או נטע זר", 8 באוגוסט; "רן שחורי", 5 בספטמבר.

1970

"אדריכלות הברוק ברומא וקשרה המיוחד לבנייה של רומא הקיסרית", "אשכולות - קובץ מוקדש לתרבות הקלאסית ולמורשתה", 6 (1970), ע' 85-106.

1972

"Architectural Design as Conceived by the School of Urbino (1460-1512)," in: M. Barash (ed.), *Studies in Art (Scripta Hierosolymitana, vol. 24)*, Publications of the Hebrew University, Jerusalem 1972, pp. 132-145.

1973

"Local Christian Art in Twelfth-Century Jerusalem," *Israel Exploration Journal*, 23:3-4 (1973), pp. 165-175, 221-229.

1976

"A Local Trend in Crusader Art in Jerusalem," in: Y. Yadin (ed.), *Jerusalem Revealed: Archaeology in the Holy City, 1968-1974*, Yale University Press, New Haven and London 1976, pp. 114-115.

1979

"המשקופים הצלבניים בכנסיית הקבר הקדוש – הצעת קריאה חדשה," בתוך: ב"ז קדר (עורך), פרקים בתולדות ירושלים בימי הביניים, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 1979, ע' 326-316.

1980

"The Devouring Monster. A Source for the Depiction of Hell in Romanesque Last Judgments," *Assaph – Studies in Art History*, 1 (1980), pp. 67-86.

1981

"Quelques aspects de l'iconographie des vingt-quatre vieillards dans la sculpture française du XIIe siècle," *Cahiers de civilisation médiévale*, 24:3-4 (1981), pp. 233-239 (with R. Bartal).

1982

"במות למחוזות טראגיים של ביאנקה [אשל-גרשוני]," קו, 7 (1982), ע' 83-79.

1985

"Emotion, Beauty and Franciscan Piety: A New Reading of the Magdalene Chapel in the Lower Church of Assisi," *Studi Medievali*, ser. 3, 26:2 (1985), pp. 699-710.

1986

"The Figurative Western Lintel of the Church of the Holy Sepulchre in Jerusalem," in: V.P. Goss (ed.), *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange Between East and West During the Period of the Crusades*, (Studies in Medieval Culture, 21), Medieval Institute Publications, Western Michigan University, Kalamazoo 1986, pp. 123-132.

"Symbolic Meaning in Crusader Architecture: The Twelfth-Century Dome of the Holy Sepulcher Church in Jerusalem," *Cahiers archéologiques*, 34 (1986), pp. 109-117.

"Les modillons de Saintonge et du Poitou comme manifestation de la culture laïque," *Cahiers de civilisation médiévale*, 29:4 (1986), pp. 311-330.

1987

"משמעות סמלית באדריכלות הצלבנית – הכיפה מן המאה השתים-עשרה בכנסיית הקבר הקדוש," בתוך: ב"ז קדר (עורך), הצלבנים בממלכתם: מחקרים בתולדות ארץ ישראל, 1099-1291, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, ע' 179-169.

1989

"La sculpture croisée en Orient," *Le Monde de la Bible*, 61 (1989), pp. 37-40.

"אל, אדם ואמן בכתובתו של הפסל הרומאנסקי נטאליס," בתוך: ז' רובינוז (עורך), ספר פרלמן – ל"ג מחקרים בתרבות הקלאסית ומורשתה, הפקולטה למדעי הרוח, ע"ש לסטר וסאלי אנטין, אוניברסיטת תל אביב, 1989, ע' 211-217.

"Unnoticed Self-Representations of Romanesque Sculptors in Twelfth-Century France," in: I. Lavin (ed.), *World Art: Themes of Unity in Diversity*, University Park, PA and London, 1989, vol. II, pp. 487-493.

1990

"L'évêque, le comte et le charpentier: à propos de deux monuments commémoratifs du XIIe siècle à Notre Dame du Puy," *Cahiers de civilisation médiévale*, 33:3 (1990), pp. 205-217.

"האמנות הנוצרית בימי הביניים – מושגי יסוד, ספריית אוניברסיטה משודרת," תל-אביב, 1990, ע' 151.

1992

"A Neglected Series of Crusader Sculpture: The Ninety-Six Corbels of the Church of the Holy Sepulchre," *Israel Exploration Journal*, 42:1-2 (1992), pp. 103-113.

"The Cathedral of Sebaste: Its Western Donors and Models," in: B.Z. Kedar (ed.), *The Horns of Hattin*, Yad Izhak Ben Zvi, Israel Exploration Society, Variorum, Jerusalem and London 1992, pp. 99-121.

"The Margins of Society in Marginal Romanesque Sculpture," *Gesta*, 31:1 (1992), pp. 15-24.

1993

"Costume and Disguise as Signs and Symbols of Medieval Visual Culture," *Assaph – Studies in the Theatre*, 9 (1993), pp. 1-9.

"שלבנים בהתפתחות ייצוגי הצעקה באמנות ימי הביניים," מותר, 1 (1993), ע' 77-73.

1995

"Aspects des relations entre 'centre' et 'périphérie': La cathédrale Saint-Étienne de Sens, et Saint-Jean de Sebasté," in: L. Pressouyre (ed.), *Pèlerinages et croisades*, Comité des travaux historiques et scientifiques, Paris 1995, pp. 315-320.

"האמנות הגותית – מקתדרלה לעיר, ספריית אוניברסיטה משודרת," תל-אביב, 1995, ע' 144.

Holy Land. The Crusader Kingdom of Jerusalem,
Jerusalem 1999, pp. 176-186.

“Des sculptures «de toit»: Les statues des arcs-boutants de la Cathédrale de Laon,” *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 27 (1999), pp. 67-79.

“תולדות האמנות כדיסציפלינה הומאניסטית – קבלת המקצוע בחיים הישראליים,” מותר, 7 (1999), ע' 21-25.

2000

“Theodora, Harlot Queen or Oriental Empress: A New Interpretation of her Image in San Vitale,” in: N. Yaari (ed.), *On Interpretations in the Arts. Interdisciplinary Studies in Honor of Moshe Lazar*, Yolanda and David Katz Faculty of the Arts, Tel Aviv 2000, pp. 99-112.

Birds of Paradise. Marie Balian and the Armenian Ceramics of Jerusalem, Eretz-Israel Museum, Tel Aviv 2000, 79+41 pp.

“The Legacy of Aquitaine in 12th-Century Castile and Sicily: Eleanor of Aquitaine and her Daughters as Patrons of the Arts,” in: A. Ovadia (ed.), *Mediterranean Cultural Interaction (The Howard Gilman International Conferences, II)*, Tel Aviv 2000, pp. 213-229.

2001

“The Significance of a Twelfth-Century Sculptural Group: Le retour du croisé,” in: M. Balard, B.Z. Kedar and J. Riley-Smith (eds.), *Dei gesta per Francos: études sur les croisades dédiées à Jean Richard – Crusade Studies in Honor of Jean Richard*, Aldershot 2001, pp. 29-44 (with B.Z. Kedar).

“כטרון ואמן בימי הביניים: קווים לזהויות חידתיות במאות ה-12 וה-13,” זמנים – רבעון להיסטוריה, 77 (2001-2002), ע' 20-27.

“La Terrasanta,” in: M. D'Onofrio (ed.), *La scultura d'età normanna tra Inghilterra e Terrasanta*, Laterza, Roma and Bari 2001, pp. 225-253.

Le copie dei mosaici medievali di San Giovanni Evangelista, Ravenna 2001 (with R. F. Campanati), 47pp.

הקרמיקה הארמנית של ירושלים: שלשה דורות, 1919-2000, יד יצחק בן-צבי, מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב 2001, ע' 175.

2002

תחייתו של הפיסול המונומנטלי באירופה, תל-אביב, 2002, ע' 254.

“צירי התקרנות ומקורותיהם האפשריים באמנות האירופית העממית,” בתוך: שריף שריף (עורך ואוצר), *ארמנות*

Marginal Sculpture in Medieval France: Towards the Deciphering of an Enigmatic Pictorial Language, Aldershot 1995, 210 pp.

1996

“הצורות ה'קישוטיות' כצורות מבניות באמנות ימי הביניים,” מותר, 3 (1996), ע' 45-52.

“ייצוג ומודל: גילי האישה בתולדות האמנות האירופאית,” מותר, 4 (1996), ע' 15-20.

“The New Image of Women in Early Christian Art,” *Assaph – Studies in Art History*, 2 (1996), pp. 83-93.

1997

“Les deux linteaux de l'église du Saint-Sépulcre de Jérusalem,” in: M. Rey-Delqué (ed.), *Les Croisades: l'Orient et l'Occident d'Urbain II a Saint Louis (1096-1270)*, Electa, Milano 1997, pp. 286-291.

“The Role and Meanings of Crusader Architectural Decoration: From Local Romanesque Tradition to Gothic Hegemony,” in: H. E. Mayer (ed.), *Die Kreuzfahrerstaaten als multikulturelle Gesellschaft: Einwanderer und Minderheiten im 12. und 13. Jahrhundert*, (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 37), München 1997, pp. 165-178.

1998

“Armenian Architecture in Twelfth-Century Jerusalem,” *Assaph – Studies in Art History*, 3 (1998), pp. 77-92.

“The Ekphrastic Components of Victor Hugo's *Notre-Dame de Paris*,” in: V. Robillard and E. Jongeneel (eds.), *Pictures into Words: Theoretical and Descriptive Approaches to Ekphrasis*, Amsterdam 1998, pp. 145-155.

“Aliénor d'Aquitaine conduite en captivité: Les peintures murales commémoratives de Sainte-Radegonde de Chinon,” *Cahiers de civilisation médiévale*, 41:4 (1998), pp. 317-330.

האישה ודימויה באמנות ימי הביניים, ספריית “אוניברסיטה משודרת,” תל-אביב, 1998, ע' 155.

1999

“Sculpture Aloft: The Forgotten Meanings of Memorial Sculpture on Church Roofs and Towers,” in: W. Reinink and J. Stumpel (eds.), *Memory and Oblivion*, Kluwer Academic Publishing, Dordrecht 1999, pp. 719-726.

“The Two Lintels of the Church of the Holy Sepulcher in Jerusalem,” in: S. Rozenberg (ed.), *Knights of the*

2005

"הצדף – דימויו ומשמעויותיו בימי הביניים", מותר, 13 (2005), ע' 9-12.

"החפץ ודימויו: סיפור קופסת הסוכר", מותר, 13 (2005).

"The Wall Painting in the Chapel of Sainte-Radegonde at Chinon in the Historical Context," in: C. Arrignon, M.-H. Debiès, C. Galderisi and É. Palazzo (eds.), *Cinquante années d'études médiévales à la confluence de nos disciplines* (Centre d'études supérieures de civilisation médiévale, Poitiers), Turnhout 2005, pp. 43-51.

"Deutsche Einwanderer und die bildende Kunst in der israelischen Gesellschaft," in: M. Zimmermann and Y. Hotam (eds.), *Zweimal Heimat – Die Jeckes zwischen Mitteleuropa und Nahost*, Frankfurt am Main 2005, pp. 243-254.

2006

ארץ חפץ: אומנות ועיצוב במתכת בשני העשורים הראשונים למדינה, יד יצחק בן-צבי, מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב, 2006, ע' 153.

"עולי גרמניה והאמנויות הפלסטיות בחברה הישראלית, בתוך: מ' צימרמן, י' חותם (עורכים), בין המולדות – היקים במחוזותיהם, ירושלים 2006, עמ' 220-230.

"Les chapiteaux des portes de l'enceinte de Césarée (1251-1252): de la tradition romane à l'art gothique," in: N. Faucherre, B. Z. Kedar and J. Mesqui (eds.), *L'architecture en Terre sainte au temps de Saint Louis*, (*Bulletin Monumental* 164:1), Société française d'archéologie 2006, pp. 95-98.

"The Corbel Series of Saint Maurice Cathedral in Vienne: Roman and Medieval Sources," in: S. Mucznik (ed.), *Kalathos. Studies in Honour of Asher Ovadia* (*Assaph – Studies in Art History*, 10-11), Tel Aviv, 2006, pp. 595-610.

2007

"The Enigmatic Sepulchral Monument of Berengaria (ca. 1170-1230), Queen of England (1191-1199)," *Assaph – Studies in Art History*, 12 (2007), pp. 49-62.

"דימויים מקומיים כמקור השראה לשפה אומנותית, בתוך: ציפורה, אם איתן היה בת הייתי מחכה לו, קטלוג תערוכה, המוזיאון לאמנות ישראלית, רמת-גן 2007, ע' 5-8.

2008

מעשה צורף: תכשיטי בית יעקבי בימי ראשית המדינה, יד יצחק בן-צבי, מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב, 2008, ע' 34+150.

נסתרים: ציורי קיר ותקריות בארץ-ישראל בתקופה העות'מאנית (1856-1917), מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב, 2002, ע' 72-77.

"Interaction of Marginal and Official Iconography: The West Façade of St. Hilaire in Foussais – Its Oral, Visual and Literary Sources," in: N. Kenaan-Kedar and A. Ovadia (eds.), *The Metamorphosis of Marginal Images: From Antiquity to Present Time*, Tel Aviv 2002, pp. 159-174.

The Metamorphosis of Marginal Images: From Antiquity to Present Time, Yolanda and David Katz Faculty of the Arts, Tel Aviv University 2002 (editor, with A. Ovadia), 234 pp.

2003

"The Impact of Eleanor of Aquitaine on the Visual Arts in France," in: M. Aurell (ed.), *Culture politique des Plantagenêt (1154-1224)*, Centre d'études supérieures de civilisation médiévale, Poitiers 2003, pp. 39-60.

The Armenian Ceramics of Jerusalem. Three Generations, 1919-2003, Tel-Aviv 2003, 167 pp.

"הפטרונות הקיסרית ברוונה: זיקותיה וגבולותיה", בתוך: נ' כנען-קדר, א' עובדיה (עורכים), אמנות ואומנות: זיקות וגבולות, הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כ"ץ, תל אביב, 2003, ע' 59-74.

אמנות ואומנות: זיקות וגבולות, הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כ"ץ, תל אביב, 2003 (עורכת, בשיתוף עם א' עובדיה), ע' 297.

"Design in Center and Periphery: Three Generations of Armenian Ceramic Artists in Jerusalem," *Interpreting Ceramics*, 4 (2003). (Electronic publication: <http://www.uwic.ac.uk/ICRC/issue004/armenian.htm>)

2004

"רזי גן העדן' – תמונת קיר ארמנית מונומנטלית בירושלים, אריאל – כתב עת לידיעת ארץ ישראל, 168 (2004), ע' 6-11.

"Aliénor d'Aquitaine et les arts visuels – de l'art dynastique à l'art courtois," in: *Aliénor d'Aquitaine (303 – Arts, recherches et créations*, numéro hors série), Nantes 2004, pp.83-91.

"Architectural Sculpture of the Latin Kingdom: Its Eastern and Western Sources," *Assaph – Studies in Art History*, 9 (2004), pp. 85-104.

"המסע באמנויות", מותר, 12 (2004), ע' 11-14.

2013

“Spiritual Joy in Words and Images in the Franciscan Church of the Visitation at Ain Karim,” in: R. Milano, W. Barcham, (eds.) *Happiness or Its Absence in Art*, Cambridge 2013.

“Revealing the Unknown Marvels of Stained-glass Windows in the Monastic Churches of Nazareth: From New Medievalism to Modernity,” In: M. Yazbak, S. Sharif (eds.) *Nazareth. Archaeology, History, and Cultural Heritage* (Nazareth Academic Studies 2), Nazareth 2013, pp. 55-75.

2014

יצירה עלומה: פרקים באמנות הנוצרית בארץ הקודש 1969-1741, תל-אביב, 2014, ע' 188.

2015

“Pictorial and Sculptural Commemoration of Returning or Departing Crusaders,” in: E. Lapina, A. Morris (eds.), *The Crusades and Visual Culture*, Farnham 2015, pp. 91-104.

“Decorative Architectural Sculpture in Crusader Jerusalem: The Eastern, Western, and Armenian Sources of a Local Visual Culture,” in: A. Boas (ed.), *The Crusader World*, New York 2015, pp. 609-623.

“Marginal Sculpture: Where New Identities Emerge. The Forty-Eight Sculptures of Laon Cathedral,” in: T. Cholcman, A. Pinkus (eds.), *The Sides of the North. An Anthology in Honor of Professor Yona Pinson*, Cambridge 2015, pp. 83-99.

Forthcoming 2016

“The Architectural Sculpture of Montfort Castle Revisited,” In: A. Boas (ed.), *Montfort I: History, Early Research and Recent Studies*, forthcoming 2016.

“Patrons and Artists of the Sculptural Program of the Church of Saint-André-le-Bas – Meanings and Identity,” (with G. Fishhof), forthcoming 2016.

עריכה

Assaph – Studies in Art History, Yolanda and David Katz Faculty of the Arts, Tel Aviv University (with A. Ovadia), vols. 1- 9 (1980-2004), 12 (2007).

מותר, כתב העת של הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כ"ץ, אוניברסיטת תל אביב, גליונות 1-23 (1993-2016)

“ההגדה של הקהילה היהודית בברלין משנת 1936, BM יקינתון, (2008) 224

“התנגשות התרבויות בארץ ישראל, BM יקינתון, 229 (דצמבר 2008), ע' ח-י"ב.

“Dialogues with Tradition in the Ceramics of Eytan Gross,” *Interpreting Ceramics*, 10 (2008). (Electronic publication: <http://www.uwic.ac.uk/ICRC/issue009.htm>)

2009

המדונה של שיח הצבר: מסורת וחידוש בציור הנוצרי בארץ במאה ה-19 וה-20, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2009, ע' 158

“הצייר שהתאהב בנופי הארץ, BM יקינתון, 235 (ספטמבר 2009).

2010

The Madonna of the Prickly Pear Cactus: Tradition and Innovation in 19th- and 20th-century Christian Art in the Holy Land, Jerusalem 2010, 169 pp.

“הכד ודימוי הנערה והכד כביטוי לזהות ישראלית בימי ראשית המדינה, מותר, 17-16 (2010), 33-40.
“מכתבה של טובה קטינסקי וזהות נכדתה, שבילים. כתבת-עית לשירה, לפרוזה, לעיון והגות ולאמנות רבת-חומית, 5 (מודיעין, נובמבר-דצמבר 2010), ע' 33-40.

2011

“מפלמירה למרקש – חזות וזהות, מותר, 18 (2011), ע' 73-78.

2012

“Dialogues in the Local Christian Art of 20th-Century Nazareth: The Architecture and Imagery of the Carmelites, Salesian and Franciscan Monastic churches,” In: M. Yazbak, S. Sharif (eds.) *Nazareth. Archaeology, History, and Cultural Heritage*, (Nazareth Academic Studies 1), Nazareth 2012, pp 83-99.

“Sculpted Palmyrian Funerary Female Portraits with Extensive Jewelry Sets: A Revisionist Reading of Their Meanings and Impact,” in: M. Capetić, D. Dujmović, V. Jukić, A. Nikoloska (eds.), *Art History. The Future Is Now. Studies in Honor of Vladimir P. Goss Celebrating his 70th Birthday*, Rijeka 2012, pp.108-120.

“הגלוי והנסתר ביצירתה של אביבה ברגר, שבילים. כתבת-עית לשירה, לפרוזה, לעיון והגות ולאמנות רבת-חומית, 7 (מודיעין, חורף 2012), ע' 96-95.

“אמנות אירופית במיטבה – שתי פסיעות מלב ירושלים, BM יקינתון, 253 (יולי-אוגוסט 2012).

“ספריות שלא נס ליחן, BM יקינתון, 256 (דצמבר 2012).

